

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 28 september 2006

Mål nr

B 2184-06

KLAGANDE

1. SC

Ombud och offentlig försvarare: Advokat NU

2. MP

Ombud och offentlig försvarare: Advokat KS

MOTPARTER

1. Riksåklagaren

2. MA

3. Ascot UW Limited

1 Whittington Ave.

London, EC3V 1LE

Storbritannien

4. Bitab Bilic & Tassis Transport AB

Stävholmsgränd 117

127 49 Skärholmen

5. Danske Bank

Box 7111

103 87 Stockholm

6. FD

7. E-Schak Anläggning AB

Box 20215

161 02 Bromma

8. FAC Flygbussarna Airport Coaches AB

c/o Cityterminalen

Klarabergsviadukten 72

111 64 Stockholm

9. LFE

10. Folksam Ömsesidig Sakförsäkring

106 60 STOCKHOLM

11. FH

12. If Skadeförsäkring AB

Barks väg 15

106 80 Stockholm

13. Länsförsäkringar
Tegeluddsvägen 11-13
106 50 Stockholm

14. SM

15. JO

16. R Nyberg Åkeri Värmdö AB
Vetevägen 12
746 34 Bålsta

17. Securitas RIL
St. James House
Adelaide Road
Dublin 2
Irland

18. Securitas Värde AB
Box 12516
102 29 Stockholm

19. SS

20. ESL

21. MS

22. Trygg Hansa
Fleminggatan 20
106 26 Stockholm

23. DV

24. Väsby Hygienprodukter AB
Box 483
194 04 Upplands Väsby

Ombud och målsägandebiträde för 11, 14 och 20: Advokat SG

2–10, 12, 13, 15–19 och 21–24: företrädna av riksåklagaren

SAKEN

Grovt rån

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Svea hovrätts dom den 21 april 2006 i mål B 678-06

DOMSLUT

Högsta domstolen förklarar att vad hovrätten funnit styrkt beträffande envar av SC och MP inte är tillräckligt för att han skall kunna fällas till ansvar som gärningsman i fråga om det grova rån som åtalet avser.

Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd i de delar SCs och MPs ansökningar därom förklarats vilande.

Högsta domstolen undanröjer hovrättens dom, utom såvitt avser besluten om ersättning till de offentliga försvararna och målsägandebiträdet samt besluten om beslag och kvarstad, och visar målet åter till hovrätten för erforderlig handläggning.

För biträde åt SC i Högsta domstolen tillerkänns NU ersättning av allmänna medel med tjugotusenetthundrasextio (20 160) kr, varav 15 435 kr för arbete och – efter justering av felräkning – 4 725 kr för tidsspillan. I ersättningen ingår mervärdesskatt med 4 032 kr.

För biträde åt MP i Högsta domstolen tillerkänns KS ersättning av allmänna medel med niotusenfyra (9 004) kr, avseende arbete. I ersättningen ingår mervärdesskatt med 1 801 kr.

Frågan om skyldighet att till staten återbetala vad som utgått av allmänna medel för offentliga försvarare i Högsta domstolen skall prövas av hovrätten efter målets återupptagande där.

SC och MP skall alltjämt vara häktade i målet.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

SC har yrkat att Högsta domstolen ogillar åtalet för grovt rån eller, i andra hand, dömer honom för medhjälp till grovt rån. Han har i händelse av fällande dom yrkat strafflindring. Vidare har han yrkat att han befrias från skadeståndsskyldighet.

MP har yrkat att Högsta domstolen ogillar åtalet för grovt rån och mot honom för skadeståndstalan.

Samtliga motparter har bestritt ändring.

Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd i frågan huruvida vad hovrätten funnit styrkt beträffande envar av SC och MP är tillräckligt för att han skall kunna fällas till ansvar som gärningsman i fråga om det grova rån som åtalet avser. Frågan om meddelande av prövningstillstånd rörande målet i övrigt har förklarats vilande.

Målet har avgjorts utan huvudförhandling med stöd av 55 kap. 11 § första stycket 1 rättegångsbalken.

DOMSKÄL

I målet aktualiseras frågor om straffrättsligt ansvar vid olika slag av medverkan till brott.

Enligt 23 kap. 4 § första stycket brottsbalken skall ansvar som i balken är föreskrivet för viss gärning ådömas inte bara den som utfört gärningen utan även annan som främjat denna med råd eller dåd. I paragrafens andra stycke föreskrivs att den som inte är att anse som gärningsman döms, om han har förmått annan till utförandet, för anstiftan av brottet och annars för medhjälp till det.

Bestämmelser motsvarande 23 kap. 4 § brottsbalken infördes år 1948 i 3 kap. 4 § strafflagen. I förarbetena till den paragrafen uttalades att det liksom tidigare borde överlämnas åt rättstillämpningen att avgöra huruvida en medverkande handlat på sådant sätt att han borde anses som gärningsman och att det vanligen härför borde krävas att den medverkande deltagit i utförandet av den brottsliga gärningen. Det tillades att bestämmelsens ordalag emellertid medgav att även annan medverkande kunde bedömas som gärningsman där detta tedde sig naturligt. Därvid hänvisades till tidigare gällande rätt om s.k. konverterat gärningsmannaskap, vilket innebar att den som på grund av sin ställning till brottet framstod såsom närmast att svara för detta kunde bli att döma som gärningsman, även om han inte deltagit i själva utförandet. Vad som åsyftades var fall då någon beordrat en underordnad eller annan i motsvarande ställning att utföra brottet. Ett av de exempel som nämndes var att en köpman ger sin bokhållare order att bokföra vissa affärshändelser felaktigt. (Se NJA II 1948 s. 206, jfr s. 217.)

I betraktande av medverkansbestämmelsens konstruktion och tillkomsthistoria får det anses naturligt att den som endast främjar ett brott innan detta påbörjas i allmänhet inte är att anse som gärningsman. Förutsättningen för att gärningsmannansvar skall kunna åläggas även en sådan medverkande får normalt anses vara att förhållandena är sådana att han kan sägas ha utfört

brottet genom en annan person. Sådana förhållanden kan föreligga när den andre närmast varit ett viljelöst offer i den egentlige gärningsmannens händer (s.k. medelbart gärningsmannaskap enligt tidigare terminologi, se Holmqvist m.fl., Brottsbalken, En kommentar, s. 23:59 och där anförda rättsfall), haft en underordnad eller liknande ställning i enlighet med vad som nyss angetts om konverterat gärningsmannaskap eller åtminstone varit helt beroende av den egentlige gärningsmannens instruktioner (jfr NJA 1982 s. 525, åtalpunkt 6).

Flera personer kan vara gärningsmän samtidigt trots att inte alla, och kanske inte ens någon av dem, självständigt uppfyller hela brottsbeskrivningen i ett straffbud, förutsatt att vad de gör tillsammans innebär att brottsbeskrivningen är uppfylld. De har med andra ord tillsammans utfört gärningen (medgärningsmannaskap). Om genomförandet av ett planerat brott innefattar en arbetsfördelning mellan gärningsmännen kan ansvar i gärningsmannaskap ådömas även den som mera perifert deltar i själva det brottsliga tilltaget. Ett exempel är att en person som håller vakt vid en inbrottsstöld kan vara att betrakta som gärningsman. Hur gränsen mellan gärningsmannaskap och medhjälp skall dras i nu berörda situationer har dock ansetts ibland vara oklart. (Se Wennberg, Förhandlingarna vid det 36:e nordiska juristmötet, 2002 s. 615 ff., SOU 1996:185 s. 183 f. och Herlitz i Juridisk Tidskrift 1996–97 s. 277 ff.)

Av rättsfallet NJA 2002 s. 489 framgår att det även i fall där det inte går att i detalj utröna vad olika medverkande personer har gjort kan vara möjligt att med tillräcklig säkerhet dra slutsatsen att de utfört en brottslig gärning gemensamt och i samråd. Som riksåklagaren har anfört bör en utgångspunkt dock vara att det krävs sådan bevisning på individnivå att man beträffande

var och en av de inblandade kan konstatera att de medverkat i brottets utförande på ett sådant sätt att de är att betrakta som medgärningsmän (jfr t.ex. Wennberg i Juridisk Tidskrift 2002–03 s. 592 ff., särskilt s. 602 f.).

Såvitt framgår av den överklagade domen har hovrätten till en början funnit bl.a. följande utrett. Vid rånet mot Securitas värdecentral var i vart fall fyra personer inne i värdecentralen. Dessutom spred ytterligare ett antal personer ut fotanglar på gator och vägar i norra och västra Stockholmsområdet. Ytterligare någon eller några personer sprängde en bankomat i Upplands-Väsby, sannolikt – enligt hovrätten – för att avleda polisens uppmärksamhet. Hovrätten har vidare funnit att rånet framstår som ytterst välplanerat och att det innehåller ett stort antal gärningsmoment som måst utföras på olika platser i nära tidsanslutning till varandra, varför ett stort antal personer – okänt hur många – måste ha medverkat till rånet.

Vad angår SC har hovrätten inte funnit visat att han var en av de personer som var inne i Securitas värdecentral, spred eller tillverkade fotanglar, sprängde bankomaten, tillgrep fordon eller köpte in mobiltelefoner som var avsedda att brukas vid genomförandet av rånet. Däremot ger enligt hovrätten utredningen vid handen att han på flera stadier deltagit i förberedelserna för rånet och att han tillsammans med ett stort antal personer natten före rånet befunnit sig i en verkstadslokal som kunnat knytas till honom, i vilken lokal fotanglar då eller tidigare tillverkats och planering förutsatts ha skett, samt att han lämnade lokalen en dryg timme före rånets genomförande för att bege sig till området runt rånplatsen.

Hovrättens dom får också förstås så att hovrätten har instämt i tingsrättens slutsats att SC har medverkat till rånet genom att ringa och ta emot samtal på

en mobiltelefon under natten mot den 25 augusti 2005. Det senaste samtal som före rånet registrerats på en mobiltelefon som han disponerade togs emot kl. 03.53 – dvs. knappt en timme före rånet – under en sändare som täcker Norgegatan i närheten av Securitas värdecentral. Nästa kända samtal ägde rum kl. 05.23 från Ekerötrakten.

Beträffande MP har hovrätten funnit styrkt att han anlände till den nyss nämnda verkstaden, där han arbetade dagligen, den 24 augusti 2005 strax efter kl. 22 och att han lämnade verkstaden den 25 augusti kl. 03.24.

Hovrätten har uttalat att det inte går att utreda exakt vilken roll SC haft eller på vilket sätt MP medverkat till rånbrottet.

De förehavanden från MPs sida som hovrätten funnit styrkta avslutades innan rånet påbörjades. SC däremot var enligt hovrätten aktiv såväl före rånet som medan det pågick. Dock har det inte funnits visat att han var närvarande på brottsplatsen. Hovrätten har sålunda inte funnit utrett att vare sig SC eller MP i en eller annan form deltog vid själva genomförandet av rånet. Vad hovrätten funnit styrkt ger inte underlag för slutsatsen att någon av dem haft en sådan ställning i förhållande till andra medverkande att han ändå kan betraktas som gärningsman. Med hänsyn till det anförda kan varken SC eller MP fällas till ansvar som gärningsman. Den fråga som prövningstillståndet avser skall besvaras i enlighet härmed.

Utformningen av medverkansbestämmelsen har syftat till att åstadkomma en ordning enligt vilken det inte har saklig betydelse om en medverkande är att betrakta som gärningsman eller inte (NJA II 1948 s. 206 f.). Straffskalan för ett brott är sålunda densamma oavsett om en medverkande bedöms som gär-

ningsman eller som anstiftare eller medhjälpare, och det finns inte något hinder mot att gärningsmannen beroende på omständigheterna får ett lindrigare straff än t.ex. anstiftaren. För varje medverkande skall straffet bestämmas efter vad som ligger honom till last. Det är då inte riktigt att – som hovrätten har gjort – mycket kraftigt skärpa straffet enbart med hänvisning till att brottsrubriceringen ändras från medhjälpare till gärningsmannaskap. Med hänsyn till det anförda bör prövningstillstånd meddelas rörande målet i övrigt, hovrättens dom undanröjas och målet återförvisas till hovrätten för fortsatt behandling.

Det finns fortfarande skäl att hålla SC och MP häktade.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Munck, Lennander, Blomstrand (referent), Håstad och Lundius

Föredragande revisionssekreterare: Backelin